

CUPRINS

INTRODUCERE	5
Aspecte generale ale istoriei limbii române	7
Periodizarea istoriei limbii române literare	10
Dezvoltarea limbii române literare în secolele	
al XVII-lea – al XVIII-lea	21
Influența slavă	43
Influența turcă	63
Influența neogreacă	99
Influența maghiară	104
Influența germană	145
Fragmente din texte originale românești din limba	
veche, tipărite în antologii de documente istorice	161
Aspecte ale vocabularului limbii române în	
perioada modernă	177
Calcul lingvistic	189
Modernizarea prin neologisme	204
Concluzii	207
SIGLE	211
BIBLIOGRAFIE	213

Aspecte generale ale istoriei limbii române

Istoria limbii române reprezintă unul dintre compartimentele principale ale istoriei limbii literare și are ca obiect de cercetare procesul constituirii și evoluția sistemului limbii, a normelor lingvistice ca formă a progresului general al limbii naționale.

Studierea limbii române se lovește, în plan istoric, de o serie de probleme, dat fiind că, dintre toate graiurile romanice, limba română are trecutul cel mai puțin studiat. Epoca cea mai importantă a istoriei sale, care cuprinde Evul Mediu, nu poate fi reconstituită după izvoare directe, deoarece cele câteva forme vechi românești păstrate de la cronicarii bizantini și în documentele slave, latine, sunt insuficiente pentru stabilirea unor concluzii sustenabile, bazate pe mărturii palpabile. Dificultățile nu dispar nici chiar atunci când ajungem la secolul al XVI-lea și vrem să schițăm istoria limbii române, pornind de la această epocă și până în zilele noastre.

Printre primii care relatează despre originea latină a limbii române au fost cronicarii Grigore Ureche și Miron Costin. În *Descriptio Moldaviae*, Dimitrie Cantemir menționează că limba română conține o serie de elemente de origine dacică. Fondatorii Școlii Ardelene, transilvănenii Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior, subliniază, în lucrările lor, că limba română nu este doar o limbă derivată din latină, ci și că ea a păstrat cu fidelitate

vechiul său fond latin; graiurile străine, cu care a venit în contact, nu i-au alterat deloc structura internă. Iar dacă se găsesc în ea câteva cuvinte slave, grecești etc., acestea sunt într-un număr mic și ar putea, la rigoare, să fie eliminate și înlocuite cu altele, de origine latină.

Scopul principal al reprezentanților Școlii Ardelene a fost să-i combată cu energie pe adversarii lor, care mergeau până-ntr-acolo, încât contestau caracterul prin excelență latin al limbii române, cu scopul de a o prezenta ca un amestec al tuturor idiomurilor barbare din țările balcanice. Cel care s-a dovedit a fi cel mai fidel tradițiilor inaugurate de Școala latinistă a fost Timotei Cipariu. El a dezvoltat multe dintre ideile lui Petru Maior. Ca și predecesorul său, T. Cipariu a încercat să lege dezvoltarea limbii române de latină. Dar greșeala lui a fost că, explicând evoluția unor cuvinte românești, pornea întotdeauna de la formele latinei clasice, iar pentru a da o înfățișare cât mai „latinească” cuvintelor românești, le-a apropiat de formele latinei clasice, ortografiindu-le aproape la fel ca pe acestea. O altă lacună a studiilor lui T. Cipariu constă în lipsa de cunoștințe în domeniul limbilor slave, în ignorarea influenței acestora asupra limbii române. Or, pentru a înțelege trecutul istoric al limbii române, slava veche, elementele ei sunt tot atât de importante ca și cele latinești. T. Cipariu n-a înțeles deloc utilitatea studiilor slave pentru filologia română. Adepții Școlii latiniste considerau chiar dezonorant pentru limba română ca ea să fie împresurată cu elemente slave. Influența slavă era considerată ca fiind dezastruoasă pentru cultura românească și era asociată cu ideea de barbarie.

Cu totul altul, chiar diametral opus, a fost drumul parcurs de Cihac în lucrările de lexicografie. Dar nici el n-a putut evita

exagerările. Deoarece partizanii Școlii latiniste nu voiau să recunoască influența limbilor slave asupra românei, Cihac s-a străduit să dovedească contrariul. Pentru a-și susține mai bine teza, el a încercat să descopere în lexicul limbii române un număr cât mai mare de elemente de origine slavă.

Importanța studiilor slave pentru cercetarea limbii române a fost pusă pe deplin în lumină de cercetătorul Miclosich. El a scos în evidență mai ales acele elemente slave care pătrunseră în limba română cu mult timp în urmă, în timp ce Cihac s-a ocupat și de cele apărute în română la o dată mai recentă.

Marele merit al lui Miclosich este de a fi precizat mai bine decât se făcuse până la el legăturile limbii române cu celelalte limbi balcanice. Tot lui Miclosich i se datorează și primele studii de dialectologie română.

Un mare răsunset în filologie l-au avut lucrările lui Rosler, apărute între anii 1870-1875. El a combătut ideile celor care îi considerau pe români urmași direcți ai coloniștilor latini stabiliți în Dacia. Conform teoriei sale, națiunea română s-a format în sudul Dunării, în Moesia, și acolo a continuat să se dezvolte până la începutul secolului al XII-lea, când o ramură desprinsă din ea a dat naștere dacoromânilor, care și-au părăsit vechea așezare pentru a se stabili în regiunea Carpaților. După cum se știe, a greșit și Rosler.

Periodizarea istoriei limbii române literare

Asupra periodizării istoriei limbii române literare nu s-a ajuns încă la un punct de vedere unitar. Majoritatea cercetătorilor însă sunt de acord că trebuie să distingem două epoci fundamentale: a) vechea română literară; b) româna literară modernă.

Între acestea am putea să delimităm o perioadă de tranziție, cuprinsă între anii 1780 și 1840, aceasta reprezentând, de fapt, prima etapă din istoria formării limbii române moderne.

În epoca veche, nu aveam o limbă literară propriu-zisă, normată și unitară, ci mai multe variante cultivate ale unor subdialecte dacoromâne, dintre care nici una nu tinde, cel puțin până la 1750, către preponderență. Eforturile cărturarilor se îndreaptă acum nu spre fixarea normelor, ci spre impunerea limbii române ca limbă de cultură în locul slavonei și spre îmbogățirea ei cu elemente lexicale noi. În acest interval de timp se pot distinge două perioade mai importante.

Cea dintâi perioadă începe, probabil, de prin mijlocul secolului al XV-lea și durează până la 1640. Acum limba română este cultivată prin puține scrieri originale (în special documente și scrisori) și prin destul de rarele traduceri și tipărituri bisericești, apărute, mai ales, în Transilvania.

Există totuși în această etapă două variante literare: una de tip nordic (maramureșeană) și alta de tip sudic (munteană și sud-transilvăneană).

Limba scrierilor din această perioadă prezintă încă un vocabular sărac și pronunțate divergențe dialectale. În traduceri întâlnim adesea, datorită influenței originalelor, construcții imitate după slavonă sau maghiară. Caracterul livresc al lexicului textelor religioase apare evident când se compară vocabularul textelor traduse cu cel al textelor netraduse, din care lipsesc cuvintele din slavonă și maghiară, necunoscute în limba vorbită. Istoria limbii române literare reține, așadar, doar faptul că din această epocă datează primele texte de limbă românească și că în acest secol diaconul Coresi „ot Tirgoviște”, cum scria însuși Domnia sa, pune la baza limbii literare graiul din nordul Munteniei și din sudul Transilvaniei.

A doua perioadă durează de la 1640 până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. În acest interval, româna înlătură definitiv slavona ca limbă oficială, asumându-și integral rolul unei limbi de cultură în toate țările românești. Apar noi forme de manifestare a literaturii: cronicile, textele juridice, scrieri cu caracter oratoric și filozofic, precum și începuturile creației artistice în proză și în versuri.

Limba română reușește să devină limba oficială a bisericii și a cancelariei domnești.

Condițiile de dezvoltare a societății românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea conferă literaturii române trăsături care o deosebesc de alte literaturi și explică particularitățile specifice ale

limbii literare din această epocă. Influența turcească crește în viața politică și economică a țărilor românești, resimțindu-se și pe plan lingvistic. Influența grecească ajunge la apogeu în cursul secolului al XVIII-lea, în epoca fanariotă (1711-1821). Cancelaria, numeroase școli grecești, ca și numărul crescând de manuscrise și tipărituri în limba greacă, imprimă relațiilor sociale și culturale din țările românești un pronunțat caracter grecesc. Locul elementelor turcești și neogrecești va fi luat, mai târziu, de elementele rusești, apoi de cele neoromanice.

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se accentuează orientarea culturii românești spre Rusia și Polonia. Contactul cronicarilor cu cultura latină, cu colegiile din Polonia lasă urme adânci în scrisul acestora (mai ales în domeniul lexicului și al sintaxei). Întemeierea tipografiilor în țările românești, cât și sprijinul lui Pertu Movilă, mitropolitul Kievului, au contribuit la răspândirea scrierilor în limba română. Larga circulație pe calea tiparului a traducerilor de cărți religioase (*Cazania lui Varlaam, 1643; Noul Testament de la Bălgrad, 1648; Biblia de la București, 1688*) și folosirea lor nu numai în oficierea cultului, ci, uneori, și ca manuale elementare pentru învățarea citit-scrisului în școlile mănăstirești contribuie la începuturile de unificare a exprimării literare. Limba *Cazaniei* lui Varlaam se caracterizează printr-o serie de particularități ale graiului moldovenesc. Dar în ea întâlnim influența particularităților fonetice specifice textelor literare din Țara Românească: fonetismele în *îi* (*pîine*, față de moldovenescul *pîne*), generalizate prin analogie și în *tătîine*, *jupîineșică* etc. Totodată, stilul narațiunilor consacrate vieților sfinților – cu tot conținutul lor teologic – se distinge prin calitățile

sale literare, atât prin valorificarea limbii populare, cât și prin prezența unor elemente de exprimare artistică.

Dacă preocupările de folosire a unei limbi accesibile românilor de pretutindeni își află loc în *Noul Testament* al lui Simion Ștefan, consolidarea variantei muntenești la baza limbii literare se realizează prin tipărirea *Bibliei de la București*, moment important în evoluția limbii române literare.

Prin activitatea poetică a lui Dosoftei (*Psaltirea în versuri, 1673*) și prin elocvența religioasă a lui Antim Ivireanul (*Didahiile*), limba română se înmlădiază și își îmbogățește posibilitățile de exprimare artistică. În tălmăcirea lui Dosoftei, textul *Psaltirii* este supus exigențelor versificației; atenția cititorului este reținută, în special, de psalmii traduși în versuri scurte, în ritmul specific poeziei populare.

Predicile lui Antim Ivireanul, reprezentant de frunte al oratoriei religioase în literatura română, se impun atât prin caracterul viu și colorat al expresiei, cât și prin elemente realiste ale criticii morale și sociale.

Alături de literatura religioasă, cărțile populare (*Alexandria, Esopia, Halima* etc.), cu o largă circulație, ca și primele legiuri laice oficiale (*Pravila lui Vasile Lupu, Pravila lui Matei Basarab*), au avut un rol important în dezvoltarea limbii române literare. Prin scrierile cronicarilor moldoveni (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce) și ale celor munteni (stolnicul Constantin Cantacuzino și Radu Popescu), la care se mai adaugă contribuția erudită a lui Dimitrie Cantemir, se constată o nouă linie de dezvoltare în istoria limbii române. Cronicarii iau în discuție originile romanice ale poporului și ale limbii române,